

DINDARLARA YÖNELİK ALGI ÖLÇEĞİ'NİN GELİŞTİRİLMESİ: GÜVENİRLİK ve GEÇERLİK ÇALIŞMASI

Ümit HOROZCU*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 4 Aralık 2018, **Kabul Tarihi:** 12 Haziran 2019, **Yayın Tarihi:** 30 Eylül 2019, **Atf:** Horozcu, Ümit. "Dindarlara Yönelik Algı Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/2 (Eylül 2019): 425-451. <https://doi.org/10.33415/daad.492073>

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 4 December 2018, **Accepted:** 12 June 2019, **Published:** 30 September 2019, **Cite as:** Horozcu, Ümit. "Scale for The Perception About Religious People: Reliability and Validity Study". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 19/2 (September 2019): 425-451. <https://doi.org/10.33415/daad.492073>

Öz

Bu çalışmada Dindarlara Yönelik Algı Ölçeği'nin (DYAÖ) geçerlik ve güvenilirlik analizine ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Bu ölçek, insanların giyim kuşam ve söylemleriyle dindar izlenimi veren kimselere yahut toplumun dindar kesimine bakış açılarını belirlemek üzere geliştirilmiştir. Bir başka ifadeyle toplumun fertlerinin dindarların davranışlarını ne derece ahlaki bulduklarını tespit etmeye yönelik bir ölçek geliştirilmek istenmiştir. Çalışmada ön testlerin dışında iki uygulama gerçekleştirilmiştir. 18 yaş üstü 389 yetişkinle yapılan ilk çalışmanın verileri üzerinde yapılan faktör analizi sonucunda 13 maddeli tek faktörlü bir ölçek yapısı elde edilmiştir. Yine 18 yaş üstü 206 yetişkin üzerinde gerçekleştirilen ikinci çalışmanın verileri ile ilk analiz sonucunda elde edilen 13 maddeli tek faktörlü yapı doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Ölçeğin geçerliğini belirlemek üzere yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda $X^2/df = 1.90$, $RMSEA = 0.075$, $NFI = 0.95$, $NNFI = 0.97$, $CFI = 0.98$, $RMR = 0.052$, $SRMR = 0.048$, $GFI = 0.90$ ve $AGFI = 0.85$ şeklindeki uyum skorları elde edilmiştir. 13 madde ve tek faktörlü yapıdaki ölçeğin güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) .92 olarak tespit edilmiştir. İki yarı güvenirliliği (Spearman-Brown) testinde güvenilirlik katsayıları birinci yarı için .86, ikinci yarı için .85 olarak belirlenmiş, iki yarı arasındaki korelasyon katsayısı (r) ise .82 bulunmuştur. Elde edilen değerler DYAÖ'nün güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Dindar, Dindarlara Yönelik Algı, Ölçek, Geçerlik, Güvenirlik.

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı, umit.horozcu@istanbul.edu.tr, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-0916-0313>

Scale for The Perception About Religious People: Reliability and Validity Study

Abstract

In this study the reliability and validity analysis of "Scale for the Perception About Religious People" (SPARP) are presented. This scale has been developed in order to determine the perspectives of people to the religious segment of the society, in other words, to the people who give the impression of religiousness with their clothes and discourses. Namely, it's aimed to determine perception about how religious peoples act morally. Two main applications were carried out in the study except the two pretests. The data of the first study on 387 people over the age of 18 were subjected to factor analysis and as a result a 13-item one-dimensional scale structure was obtained. Based on the confirmatory factor analysis, the following fit scores were obtained: $\chi^2 / df = 1.90$, RMSEA = 0.075, NFI = 0.95, NNFI = 0.97, CFI = 0.98, RMR = 0.052, SRMR = 0.048, GFI = 0.90 and AGFI = 0.85. The reliability coefficient (Cronbach's Alpha) of 13 items and the single-factor construct was .92. Also, the results of the split half reliability (Spearman Brown) test were as follows: reliability coefficient of the first half was .86, the reliability coefficient of the second half is .85 and the correlation coefficient (r) between the two halves is .82. The values revealed show that the scale is a highly reliable and valid scale.

Keywords: Religious People, Perception about Religious People, Scale, Validity, Reliability.

Giriş

Din psikolojisi, din sosyolojisi ve din eğitimi gibi ilahiyat alanlarında dindarlıkla ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bilhassa dini davranışların sonuçlarını temel çalışma alanlarından biri olarak belirleyen din psikolojisinde dindar olmanın insan hayatına etkisi, yani dindarlığın meyveleri en fazla çalışılan konulardandır. Dindarlığın; depresyon,¹ kaygı,² saldırganlık³, öfke,⁴ yalnızlık,⁵ umut,⁶ iyim-

¹ Asım Yapıcı, Işıl F Bilican, "Depression Severity And Hopelessness Among Turkish University Students According To Various Aspects of Religiosity" *Archive for the Psychology of Religion-Archiv für Religionspsychologie*, 36 (2014): 53-69.; Hülya Güven, *Dindarlık Depresyon İlişkisi*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008).

² Saffet Kartopu, "Lise Öğrenci ve Öğretmenlerinin Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Kahramanmaraş Örneği)", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2 (2012): 147-170; Murat Yıldız ve ark. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeyleri ile Akademik Güdülenmeler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25 (2007), 213-239.; Asım Yapıcı, Hasan Kayıklık, "Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı ile İlişkisi: Çukurova Üniversitesi Örneği", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3/9, (2005): 177-206.

³ Ahmet Avcı, *Eğitimde Şiddet Olgusu Lise Öğrencilerinde Şiddet, Saldırganlık ve Ahlaki Tutum İlişkisi Küçükçekmece İlçesi Örneği*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010).

serlik,⁷ yaşam memnuniyeti,⁸ vb. olumlu-olumsuz birçok değişkenin yanı sıra çeşitli değerlerle,⁹ olan ilişkisi birçok araştırmacı tarafından mercek altına alınmıştır. Dolayısıyla din bilimleri sahasında çok sayıda dindarlık ölçeği geliştirilmiştir. Bu ölçeklerde dindarlığın içeriğinde yer alan iman, ibadet, ahlak, bilgi ve tecrübe gibi unsurlara dair ifadeler yer verilmiş ve bunlara verilen cevaplar üzerinden örneklemelerin dindarlık düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

- ⁴ Necmi Karşlı, "Dindarlık ve Öfke Kontrolü İlişkisi Üzerine", *EKEV Akademi Dergisi*, 16/50 (2012): 57-70.; Nurten Kimter, "Oruç ve Öfke Kontrolü Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2015): 7-54.
- ⁵ Yahya Turan, "Yalnızlıkla Başa Çıkma: Yalnızlık, Dini Başa Çıkma, Dindarlık, Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Medya Kullanımı", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22/1 (2018): 395-434.; Muhammed Kızılgeçit, "Modern Psikolojide ve Tasavvufta Yalnızlık, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, (2012): 131-150.; Asım Yapıcı, "Gençlerde Dindarlığın Farklı Görüntüleri ile Yalnızlık Arasındaki İlişkiler Çukurova Üniversitesi Örneği", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9/22 (2011): 181-208.
- ⁶ Abdulvahit İmamoğlu, Adem Yavuz, "Üniversite Gençliğinde Dini İnanç ve Umutsuzluk İlişkisi" *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/23, (2011) 205-244.; Adem Şahin, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13, (2002), 143-157.; Veysel Uysal v. dğr., "Dini Başa Çıkma ile Umut, Hayat Memnuniyeti ve Psikolojik Sağlık Arasındaki Etkileşim Üzerine Bir Araştırma", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52, (2017): 139-160.
- ⁷ Eyüp Ensar Öztürk, İyimserlik ve Dindarlık, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi 2013).
- ⁸ Hasan Kayıklık, "Din Görevlilerinde Yaşamdan Memnuniyet ve Mesleki Doyum -Adana Örneği", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, 1, (2008): 34-46.
- ⁹ Ali Ulvi Mehmedoğlu, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Örneği)", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30/1 (2006): 133-167.; Öznur Özdoğan, "Bireyin Değerleri İçselleştirmesine ve Yaşamına Peygamber Kıssalarının Etkisi", *VIII. Kutlu Doğum Sempozyumu: Tebliğler (18 Nisan 2005)*, ed. İsmail Yakıt (Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi, 2006), 157-166.; Mustafa Köylü, "Kur'an'ın İnsanlığa Getirdiği Değerler ve Hedefler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24-25, (2007): 63-86.; Yapıcı Asım, Kutlu Mahmut Oğuz, Bilican Yurteri Fatma Işıl (2012): "Öğretmen Adaylarının Değer Yönelimleri", *Esosder: Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/42, 129-151.; Yusuf Emre, Asım Yapıcı, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Vatandaşlarının Değer Yönelimleri", *Turkish Studies*, 10/2, (2015): 329-350.; Asım Yapıcı, Tuğrul Yürük, "Yüksek Din Öğretimi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği" *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/1 (2015): 1-18.; Asım Yapıcı, Salih Zeki Zengin, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1/4 (2005): 173-206.

Dindarlık üzerine yapılan araştırmalarda irdelenen önemli konulardan biri, dindarlığın çeşitli bileşenlerinin birbirlerini etkileyip etkilemediğidir. Örneğin -kelam ilminin kadim mevzularından biri olan amelin imanının bir parçası olup olmadığı konusuyla da ilişkisi bulunan- dindarlığın iman boyutunun amel ve ahlak boyutlarını, amel boyutunun ahlak boyutunu ne derece etkilediği meselesi, araştırmacılarda merak uyandırmış ve müteaddit çalışmalara mevzu edilmiştir. Buna karşılık alan yazın incelendiğinde toplumun dindara nasıl baktığını konu edinen araştırmaların, dindarlık ve dindarlığın psikolojik etkileri konusundaki çalışmalara kıyasla oldukça sınırlı sayıda yapıldığı görölmektedir. Bunun başlıca nedenlerinden biri, toplumun dindara bakışını belirlemeye yönelik herhangi bir ölçüm aracının bulunmaması olabilir. Filhakika din psikolojisi, din eğitimi, din sosyolojisi gibi alanlarda daha önce geliştirilmiş ölçekler araştırmacıları o konuyu çalışmaya cesaretlendirmekte, önündeki psikolojik bariyerleri belli ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Bu fikir ve alanda görölen ihtiyaç üzerine toplumumuzun dindarlara yönelik algısını ölçmeye yarayacak bir ölçeğin geliştirilmesine karar verilmiştir.

Dindarlara Yönelik Algı Ölçeği olarak isimlendirdiğimiz bu ölçeğin geliştirilme sürecine ve psikometrik özelliklerine ilişkin bilgilere geçmeden önce, dindarlık üzerine yapılan, toplumun dindarlara yönelik algısını tespit etmeye yarayacak soruları şekillendirmemizde belli ölçüde yol gösteren çalışmalarda ve geliştirilen ölçeklerde ön plana çıkmış unsurları ortaya koyacağız. Bunu yapmamızın nedeni ise dindarlığın psikolojik, sosyolojik, teolojik vb. zaviyelerden farklı şekillerde tanımlanmasının mümkün olması, bir başka ifadeyle dindarlık kavramının içerdiği özneliktir. Öyle ki dinin bilinen tüm emirlerini yerine getiren birinin kendisini “yeteri kadar dindar olmayan biri” olarak değerlendirmesi de, hiçbir ibadeti tam olarak yerine getirmediği halde Allah’a bağlılık hisseden bir kimsenin kendisini “tam bir dindar” olarak nitelemesi de olasıdır. İşte bu müphem tablo nedeniyle, dindarlara bakışı belirlemek amacıyla girişilen bu ölçek çalışmasının madde yazımı aşamasında, literatüre geçmiş dindarlık araştırmalarından ve daha nesnel yapıdaki dindarlık ölçeklerinden istifade edilmesine karar verilmiştir.

1. Dindarlık Araştırmaları ve Dindarlık Ölçekleri Bağlamında Dindarlık Olgusu

Yukarıda işaret edildiği gibi, içerdiği öznellik nedeniyle dindarlık kavramına ait üzerinde ittifak edilen bir tanımdan söz etmek zordur. Bununla birlikte ülkemizdeki azınlık dinlerini paranteze alacak olursak, büyük çoğunluğu teşkil eden Müslümanlar için düşünüldüğünde, dindarlığın İslam dinine bağlılık hissetmeyi, İslam'ın emir, tavsiye ve yasaklarına saygı duymayı, bunlara uygun yaşantıda bulunmayı ifade ettiğini söylemek yanlış olmaz. Bu tanımdan anlaşılacağı üzere İslam dindarlığı, iman-amel-ahlak bütünlüğünü gerektirmektedir. Her ne kadar günlük yaşantı içerisinde her dindarın başardığı söylenemese de İslam dininin, müntesiplerinden sağlam bir iman, bu iman gerekliliği olarak ibadetleri hakkıyla yerine getirmeyi ve ahlaklı olmayı talep ettiği konusunda Müslüman düşünürler arasında fikir ayrılığı bulunmamaktadır. Üstelik daha İslam'ın ilk yüzyıllarından itibaren kelim alimleri arasında cereyan eden “amelin (dinin emir ve yasaklarına uygun yaşamak) iman parçası olup olmadığı” konusundaki hararetli tartışmalar dahi bu bütünlüğü gölgelememiştir.

db | 429

Dindarlara bakış konusunda fikir vereceğini düşündüğümüz dindarlık araştırmalarına bakıldığında dindarlığın genellikle inanç, ibadet, bilgi, duygu ve etki alt boyutlarından söz edildiği görülmektedir. Peker, Kur'an-ı Kerim üzerinde yaptığı inceleme sonunda inanç, ibadet, ahlak, düşünce, duygu ve bilgi olmak üzere dindarlığın altı alt boyutu olduğuna dair tespitine ulaşmıştır. Bunlardan dindarlığın dışsal, yani topluma yansıyan yönüyle ilişkili olduğunu söyleyeceğimiz boyut ise ahlak boyutudur. Peker, ahlak boyutunun doğru konuşma, dedikodu yapmama, iftira atmama, eksik ölçüp tartmama, adil olma, ana babaya güzel davranma, güzel söz söyleme, hak yememe, haksızlık yapmama, haksızlık yapanlara destek olmama, iyiliği önerip kötülüğü yasaklama, iffetli olma, kaba hareket etmeme, mütevazı olma, cimri olmama gibi erdemleri barındırdığını belirtmektedir.¹⁰ Bu ve benzeri çalışmalar, araştırmacıların sözünü ettiğimiz fikir birliğine iştirak ettiklerini, bu alt boyutları dindarlığın temel bileşeni olarak kabul ettiklerini göstermektedir. Araştırmacıların ön plana çıkardığı, dindarlığın gerektirdiği

¹⁰ Hüseyin Peker, “Kur'an'a Göre Dindarlığın Boyutları”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/2, (2012): 41-49.

bu ahlaki davranış ve erdemler, bizim ölçeğimizin içeriğine de önemli ölçüde yansımıştır.

Teorik çalışmalarda ortaya çıkan bu tespitlerin dindarlık ölçeklerine de kısmen de olsa yansıdığını görmekteyiz.¹¹ Türkçe olarak geliştirilmiş veya başka dilde geliştirilip kültürümüze uyarlanmış birçok dindarlık ölçeği bulunmaktadır. Önemli bir kısmı din sosyoloji ve din psikolojisi alanından akademisyenler tarafından geliştirilen bu ölçeklerden bizim ölçeğimizin çerçevesine uygun olan, yani dindarlığın sosyal gerekliliklerini ifade eden maddeler içeren birkaçı hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz. Bunlardan ilki Mutlu'nun Batılı araştırmacılar tarafından yapılan çeşitli ölçeklerden yararlanarak ortaya çıkardığı 14 maddelik ölçeğidir. Bu ölçekte dindarlığın inanç boyutuna ait 9, dinî ilgi boyutuna ait 3 ve inancın psikolojik yararına ilişkin 2 madde yer almaktadır. Maddelerden yalnızca bir tanesi (Günlük hayattaki tüm kararlarımı Kuran'da belirtilen esaslara göre veririm.) dinin davranışlar üzerindeki etkisine dairdir.¹² Uysal'ın geliştirdiği 5 faktörlü İslami Dindarlık Ölçeği'nde iman, ibadet, bilgi boyutlarına ilişkin maddelerin yanı sıra dindarlığın hayata yansıyan kısmını ölçen ve yazar tarafından "dinin hayata etkisi" olarak isimlendirilen boyutunda, dini ilgiyi ifade eden soruların yanında bir madde daha bulunmaktadır. "Allah'ın rızasına uygun hareket etmek" şeklindeki bu maddenin dindarlığın ahlaki etkileyip etkilemediğini ölçtüğü söylenebilir.¹³

430 | db

Yapıcı'nın geliştirdiği ölçek, bizim ölçeğimizin içeriğine paralellik arzeden güçlü unsurlar içermektedir. Yapıcı bu ölçeği daha önce 2003'te Zengin ile birlikte geliştirdikleri 12 maddelik Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği'ni yeni bir örneklem üzerinden tekrar bir faktör analizine tabi tutmak suretiyle geliştirmiştir. 17 maddeli ve tek faktörlü bir yapıya sahip bu ölçekte "İnsanlar günlük hayatlarını dine göre şekillendirmelidir.", "Dindar nesiler yetiştirmek gerekir.", "Evleneceğim kişinin dindar olmasını tercih ederim.", "Sosyal çev-

¹¹ DYAÖ, Türkiye'de yaşayan Müslüman dindarlara ilişkin bakış açısına yönelik olması nedeniyle bu bahiste Batı'da geliştirilen dindarlık ölçek çalışmalarını değil, Müslüman toplumun dindarlığını ölçmek üzere geliştirilmiş Türkçe ölçekler veya Batı'da Hıristiyanlar veya diğer din mensupları için geliştirildikten sonra yerli araştırmacılarca bizim kültürümüze (Müslüman topluma) uyarlanmış ölçeklerden söz edeceğiz

¹² Kayhan Mutlu, "Bir Dindarlık Ölçeği: Sosyoloji'de Yöntem Üzerine Bir Tartışma", *İslami Araştırmalar*, 3/4, (1989): 194-199.

¹³ Veysel Uysal, "İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 8/3-4 (1995): 263-271.

rem tarafından iyi bir Müslüman olarak görülmem hoşuma gider.”, “Kadın erkek ilişkilerinde dinin belirlediği ölçülere uyulmalıdır.”, “Dinin emir ve yasaklarına dikkat eden bir insan saygıdeğer kabul edilmelidir.” gibi düşünceleri ve “Dinen haram olduğu için içki içmem.”, “Yardım talep edenlere Allah rızası için yardım ederim.”, “Hıristiyanlar tarafından kurban edilen bir hayvanın etini yemem.”, “Evlilik dışı cinsel deneyimler haram olduğu için bu tür fiillere yaklaşmam.” gibi tutum ve davranışları ifade eden maddeler yer almaktadır.¹⁴

Uysal ve arkadaşları Munchner'in Motivasyonel Dindarlık Ölçeği'ni dilimize uyarlama çalışması gerçekleştirmiştir. Onlar bu çalışmada 20 maddeli 2 faktörlü bir yapı elde etmişlerdir. Prososyal ve Dini-entelektüel dedikleri ikinci boyutta yer alan “Dini inancım beni, muhtaçlara yardım etmeye teşvik eder.”, “Yardımsever olmak benim inancım için çok önemlidir.”, “Dini inancım beni diğer kişilere karşı yardımsever olmaya teşvik eder.”, “Başkalarının haklarına saygı göstermek, inancım için çok önemli bir esastır.”, “İyilik yapmaya teşvik eden ve kötülükten uzak tutan dini inançlarımdır.” ve “Beni ahlaki yükümlülüklerle boyun eğdiren, dini inançlarımdır.” şeklinde dindarlığın ahlaki ve sosyal yönüyle ilişkili 6 madde yer almaktadır.¹⁵

Son olarak, Çayabatmaz'ın Kur'an ayetlerine dayalı olarak geliştirdiği İslami Dindarlık Ölçeği'nde “Mümkün oldukça maddi yardımda bulunmaya çalışırım.”, “Bir sözleşme yaptığımda kesinlikle uyarırım.”, “Birisinin kötülük yaptığını gördüğümde ona engel olmaya çalışırım.”, “Mümkün olduğunca iyilik yapmaya çalışırım.”, “Bir kişi hakkında şahitlik yapmam gerekse her kim olursa olsun doğruyu söylerim.”, “Anne ve babama elimden geldiğince iyi davranırım.”, “Adil olmaya her zaman özen gösteririm.”, “Öfkelendiğim zaman öfkemi yutarım.”, “Yaptığım yardımları gizli yapmayı tercih ederim.”, “Bana emanet edilen her şeyi dikkatle muhafaza ederim.”, “Kibirli olduğumu söyleyenler olur.”, “Gösteriş yapmaktan hoşlandığım zamanlar olur.”, “Gerekli olduğuna düşündüğüm zamanlarda

¹⁴ Asım Yapıcı, “Yeni bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi: Çukurova Üniversitesi Örneği”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/1, (2006): 65-115.

¹⁵ Veysel Uysal ve dğr., “Motivasyonel Dindarlık Ölçeği (MMRI) Üzerine Bir Değerlendirme”, *Journal of Islamic Research*, 25/1, (2014): 15-27.

yalan söylediğim olur.” gibi dindarlığın sosyal hayata yansıyan yönlerini ifade eden maddeler bulunmaktadır.¹⁶

Özetlemek gerekirse dindarlık araştırmaları ve geliştirilen bu ölçekler, insanların dindarları değerlendirirken onların dindarlığın gereği olan bazı sosyal ve ahlaki erdem ve davranışlara sahip olup olmadıklarını göz önünde bulundurdıklarını anlamamızı sağlamaktadır. Ticarete dürüst olmak, işinde güvenilir olmak, insanları aldatmamak, haram yememek, başkalarının malına, namusuna ve şerefine zarar vermemek, başkalarına karşı saygılı, mütevazı, anlayışlı, merhametli ve geçimli olmak, düzgün bir kişiliğe sahip olmak bu erdem ve davranışlardandır.

2. Ölçeğin Kullanım Amacı ve Dayandığı Varsayımlar

Yukarıda işaret edildiği üzere Dindarlara Yönelik Algı Ölçeği, toplumumuzda insanların giyim-kuşamıyla ve söylemleriyle kendini dindar olarak niteleyen bireylerin gerek ideal ve olması gereken dindarlığa, gerekse evrensel ahlak ve değerlere nispetle ne durumda olduklarına dair bakışlarının ne derece olumlu yahut olumsuz olduğunu belirlemeyi amaçlamaktadır. Burada dindar ifadesinden kasıt da olması gereken, ideal bir dindar profili değil, toplumdaki dindar kesimin ortaya koyduğu genel ahlaki profildir. Kahraman’ın da ifade ettiği gibi ülkemizde dindar denildiğinde belli ritüelleri yapma, dini olduğuna inanılan kıyafetleri giyme, ibadetlerde titiz olma gibi zahire ait durumlar akla daha fazla gelmektedir.¹⁷ Arslan da yaptığı nitel bir araştırmada toplumumuzda dindar denildiğinde kişinin kılık kıyafeti, dış görünümü, saç ve sakalı, bazı dinî kavramları kullanması gibi dışsal belirtilerin akla geldiğini tespit etmiştir.¹⁸ Nitekim araştırma sürecindeki gözlemimiz de insanların “dindar kesim”, “toplumumuzdaki dindarlar”, “etrafımdaki dindarlar” ifadelerini okuduklarında zihinlerindeki ideal dindarı değil, toplumumuzda kendisini dindar olarak takdim eden kimse ve kesimleri anladıkları yönündedir. Üstelik araştırmamızın kendisini dindar olarak niteleyen katılımcıları da buradaki kastı doğru şekilde anlamış, önemli bir kısmı da bir anlamda içe dönük eleştirel değeren-

¹⁶ Emine Çayabatmaz, *Kur’an-ı Kerim Bağlamında İslami Dindarlık Ölçeği Denemesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2016): 81,82.

¹⁷ Abdullah Kahraman, “Toplum ve Dindarlık”, *IV. Din Şurası (Tebliğ ve Müzakereleri)*, (Ankara, 2009), 282.

¹⁸ Hasan Arslan, “Dindarlık Boyutları, Algılar ve Uygulamaları”, *Hikmet Yurdu*, 4/7, (2011): 39-61.

dirmeler içeren geri bildirimler yapmıştır. Bu durum, ölçeğin nihai uygulamasında ortaya çıkan ortalama puanda da kendisini göstermiştir. Kısacası ölçek, İslam'ın öngördüğü ve evrensel ahlak ve değerlerin gerektirdiği dindara değil, toplumumuzda karşılaştığımız dindara ilişkin algıyı ölçmeyi hedeflemektedir ki Dindarlara Yönelik Algı Ölçeği olarak isimlendirilmesinin nedeni budur. Ölçeğin hedef kitlesi ise ergenlik sonrası tüm yetişkinlerdir. Ölçek sadece dindar olmayanlar değil, dindar örneklerde de kullanılabilir.

Ölçek çalışmalarında ölçülmek istenen durumu doğrudan ifade eden maddelere yer vermek yerine, o duruma işaret eden maddeler tercih edilir. Örneğin dindarlık ölçeğinde “Ben dindar biriyim.” ifadesi yerine “Namazlarımı kılarım.”; iyimserlik ölçeğinde “Kendimi iyimser biri olarak tanımlarım.” ifadesi yerine “Gelecekte iyi yerlere geleceğime inanıyorum.” gibi ifadeler kullanılır. Bir anlamda dindarlık bu maddeler vesilesiyle operasyonelleştirilmektedir. Ölçeğimiz de bu mantıkla “Dindarlara bakışım olumsuz.” veya “Dindarlar dindarlığın hakkını vermiyor.” gibi maddeler yerine dindarların dindarlığının daha çok sosyal ilişkilere yansıyan yönlerini ve belli ölçüde kişisel gelişmişlik durumunu ifade eden “Namaz kılan insandan zarar gelmez.”, “Dindarlar daha mütevazı oluyorlar.” gibi maddeleri ihtiva etmektedir.

Ölçeğin oluşturulmasında, bir kısmı analizler sonrasında ölçekten çıkarılmış olmakla birlikte; “Dindarlık kişiye tevazu kazandırır.”, “Dindarlık kişinin başkalarına saygılı olmasını sağlar.” “Dindarlık kişiye adil davranma eğilimi kazandırır.”, “Dindarlık kişiye güvenilirlik kazandırır.”, “Dindarlık kişinin başkalarına zarar vermesini engeller.”, “Dindarlık aile ilişkilerini olumlu etkiler.”, “Dindarlık kişinin ticarete dürüst olmasını sağlar.”, “Dindarlık rüşvet gibi toplumsal suçların önüne geçer.”, “Dindarlık kişiye iş ahlakı kazandırır.” vb. varsayımlar temel teşkil etmektedir. Tüm bu varsayımların özünde “Müslüman iyi davranışlarda bulunur, kötülüklerden uzak durur.” temel varsayımı yer almaktadır.¹⁹ Bu nedenle de bu ölçekte, toplumumuzda gözlemlediğimiz ve ilim adamlarınca müteaddit defalar ifade edilen, “dindarların, dindarlık kavramının bünyesinde

¹⁹ İslam dinine ilişkin tüm bu varsayımlar konusunda dini, psikolojik ve felsefi temellendirme için bkz. Veysel Uysal, “Dindarlığın Ahlakî Temeli Üzerine Bazı Düşünceler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/1, (2005): 41-59.; Niyazi Usta, “Unutulan Dindarlık Değerlerimiz”, *Ekev Akademi Dergisi*, 9/25 (2005); 1-6.; Suat Koca, “Ahlaki Değerler ve Dindarlık”, *Eskiye*, 2, (2006): 64-71.

barındırdığı iman-amel-ahlak bütünlüğünden uzak bir durumda olduğu” kanaatinden²⁰ hareketle, kendisini dindar olarak nitelendiren, dine uygun yaşam tarzını benimsediğini ibraz eden kimselerde, zikredilen varsayımda yer alan erdemlerin görülüp görülmediğine ilişkin ifadeler kullanılmıştır.

Dikkat edileceği üzere ölçekte, kişiliğin içsel ve dışsal özellikleri diye ifade edebileceğimiz iki yönünden yalnızca dışsal yani sosyal yönüne yer verilmiştir. Sosyal psikolojiye ait bu terminolojiye kısaca açıklık getirmek gerekirse, kişiliğin içsel yönü, daha çok kişide başlayıp kişide biten, başkalarını nispeten az ilgilendiren özelliklerini ifade etmektedir. Mesela, ciddiyet, kararlılık, öz disiplin, çalışkanlık gibi olumlu; korkaklık, istikrarsızlık, tembellik gibi olumsuz nitelikler içseldir. Öte yandan güler yüzlülük, cömertlik, paylaşımcılık, mütevazılık, dürüstlük, efendilik gibi olumlu; donukluk, kabalık, asık suratlılık gibi olumsuz nitelikler kişiliğin sosyal yönüyle ilişkili olup dışsaldır. İçsel olumlu özellikler başkalarında saygı duygusu; dışsal olumlu özellikler ise sevgi duygusu uyandırır. Mamafih dışsal özelliklerin kanaatleri yönlendirme gücü içsel özelliklerden genellikle daha fazladır ve bu sebeple merkezi özellikler olarak tabir edilirler. Bu düşünceyle ölçekte, insanlarda daha güçlü kanaatler uyandıran ve gözlemlenmesi daha kolay olan dışsal, yani sosyal yönüne ilişkin nitelikleri ifade eden maddelere yer verilmiştir. Gerçi asıl olan dindarlara ilişkin kanaatleri ölçmek olduğundan, maddeler gözlemlenmesi nispeten daha zor olan içsel özelliklerden de oluşturulabilirdi, zira insanlar çok net bilgi sahibi olmasalar da olumlu yahut olumsuz ön yargılarını içsel özelliklere ilişkin maddelere verdikleri cevaplara da yansıtabilirlerdi. Ne var ki ölçek çalışmalarında bu durum psikometrik açıdan riskler barındırmaktadır. Bu yüzden dindarlığın daha çok sosyal hayata yansıyan dışsal yönlerine dair ifadeler tercih edilmiştir. Ölçekte dindarlığın iman ve belirli ritüeller anlamındaki ibadet boyutuna ilişkin maddelere de yer verilmiştir. Çünkü dinden çok uzak kimselerle, yüksek düzeyde dindar kimselerin inanç ve ibadetlerin dinin gerekliliği olup olmadığı konusunda farklı değerlendirmelere sahip olmaları muhtemeldir. Böyle bir fikir ayrılığının ise ölçeğin güvenilirlik ve geçerliğinde problemlere yol açması kuvvetle muhtemeldir. Öte yandan ibadet ve iman boyutlarının da ağırlıklı olarak dinin içsel yönüne ait olduğu söylenebilir.

²⁰ Koca, “Ahlaki Değerler ve Dindarlık”. 65.; Ejder Okumuş, “Gösterişçi Dindarlık”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6/2 (2006): 17.

Son olarak, geliştirdiğimiz ölçeğin başarısı, insanların dindarlar hakkındaki kanaatlerinin olumlu yahut olumsuz olmasına ilişkin doğru bir tespit yapabilmesiyle ilişkilidir. Dolayısıyla literatürde yer alan dindarlığın iman, ibadet, bilgi, ahlak, etki, tecrübe vb. boyutlarıyla ilgili felsefi izahatı veya gerçek dindarlığın tam olarak ne olduğuna ilişkin derin spekülasyonları ve teolojik tartışmaları ortaya koymanın veya göz önünde bulundurmanın, en azından bu çalışma özelinde, elzem olmadığını düşünüyoruz.

3. Yöntem

Bu başlık altında ölçek maddelerinin oluşturulması ve verilerin toplanma süreci, verilerin analizinde uygulanan yöntem ve teknikler hakkında bilgi vereceğiz.

DYAÖ'nün ortaya çıkışı 6 aylık bir çalışma sürecinin arkasından gerçekleşmiştir. Dindarların dindarlığın hakkını verip vermediğine dair görüşlerin tespitine yönelik bir ölçeğin eksikliğinin hissedilmesiyle girilen çalışmada öncelikle dindar olgusuna ilişkin kavramsal çerçeve oluşturmak, bir başka anlatımla, ideal bir dindar denildiğinde neyin anlaşıldığını tespit etmek üzere alan yazın taraması yapılmıştır. Bu çerçevede, ülkemizde geliştirilmiş veya toplumumuza uyarlanmış yukarıda detayları verilen ölçeklerin incelenmesinin yanı sıra, doğrudan dindarlığı ele alan, iman-ahlak ve iman-amel ilişkisini konu edinen çalışmalar analiz edilmiştir. Bu çalışmanın ardından taslak ölçek maddelerinin yazımına geçilmiştir. Bu aşamada kaleme alınan her bir madde, ilahiyat fakültesinden din psikolojisi, kelam, mezhepler tarihi ve hadis alanlarından akademisyenlerle ve fakülte içerisinde devam ettirilen psikoloji atölyesinin öğrencileriyle gerçekleştirilen beyin fırtınası kabilinden aktivitelerle tartışılmıştır. Süreç sonunda ortaya çıkan ilk 59 maddelik form, ön test olarak tesadüfi yöntemle belirlenen 18 yaş üstü 65 kişilik gruba uygulanmıştır. Bu ön çalışmada anlaşılmayan veya amaca hizmet etmediğine karar verilen 11 madde formdan çıkarılmıştır. Ardından, ortaya çıkan 48 madde, öncelikle daha önce ölçek çalışmalarında yer almış 3 uzman araştırmacıya ve dil bilgisi yönünden incelenmesi amacıyla bu yönde tecrübe sahibi bir diğer araştırmacının görüşüne sunulmuştur. Uzmanların incelemesinin ardından şekillenen form ile ikinci bir ön çalışma yapılmış, bu kez yine tesadüfi yöntemle belirlenen 18 yaş üstü 73 kişilik gruba uygulanmıştır. Ortaya çıkan verilerin anlaşılıp anlaşılmadığına ve bu maddelerin bir bütünlük arz edip etmediğine bakılmıştır. Yapılan güvenilirlik

analizinde ölçek maddelerinde sorun bulunmadığı görüldükten sonra ana uygulamalara geçilmesine karar verilmiştir.

Ölçeğin ilk ana uygulaması, 2018 yılı Eylül ve Ekim aylarında gerçekleştirilmiştir. Çok maddeli yapılarda faktör çıkarmak için örneklem büyüklüğünün madde sayısının en az 5 katı olması gerektiği kabulü dikkate alınarak tesadüfi yöntemle belirlenmiş 168'i erkek, 221'i kadın olmak üzere 18 yaş üstü 389 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Yaş ortalamaları 42 olan Katılımcıların 56'sı ilköğretim, 106'sı lise, 152'si lisans ve 75'i lisansüstü eğitimi aldığını bildirmiştir. Örnekleme tamamı İstanbul'da yer alan ilkokul ve liselerdeki öğretmen ve veli grupları arasından gönüllü katılımcılar oluşturmaktadır. Sözü edilen gruplara araştırma grubunun daha önceki çalışmalarda sağladığı bağlantılar üzerinden ulaşılmıştır. Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda ölçeğin her eğitim seviyesinden yetişkinlere sorunsuz şekilde uygulanacağı söylenebilir. Öte yandan ölçeğin ergenlere uygulanabileceği tahmin ediliyor olsa da bu grup üzerinde herhangi bir test yapılmamıştır.

436 | db

Uygulamadan elde edilen verilerle yapılan açımlayıcı faktör analizinde çok faktörlü bir yapının ortaya çıkabileceği ihtimali göz önünde bulundurularak öncelikle Varimax dik döndürme yöntemine başvurulmuştur. Ancak bu yöntemle yapılan analiz sonucunda çoklu bir yapı ortaya çıkmadığı görülünce, herhangi bir döndürme yöntemine başvurmadan faktör analizi yapılmıştır. Bu aşamada bileşen tablosunda ölçek maddelerinin yük değerlerinin büyüklüğüne bakılmıştır. Neticede, aşağıda detayları verilecek olan 13 maddelik tek faktörlü yapı elde edilmiştir.

Çalışmadaki ikinci ana uygulama ise doğrulayıcı faktör analizi için gerçekleştirilmiştir. Nihai uygulama da diyeceğimiz bu son çalışmada 13 maddelik nihai form aynı evrenden 206 yetişkinden oluşan örnekleme uygulanmıştır. Aşağıda da görüleceği üzere doğrulayıcı faktör analizinde ölçeğin 13 maddeli ve tek faktörlü yapısının iyi uyuma sahip olduğu tespit edilmiştir.

Son olarak, ölçeğin geçerliğini belirlemek üzere açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri; güvenilirliğini belirlemek amacıyla iç tutarlılığı gösteren Cronbach's Alpha ve Spearman Brown iki yarı test korelasyonu yöntem ve tekniklerine başvurulmuştur. Güvenirlik analizi ve açımlayıcı faktör analizi SPSS 21, doğrulayıcı faktör analizi LISREL 9.2 paket programlarıyla yapılmıştır.

4. Ölçeğin Derecelendirme Sistemi

Katılımcılara toplumumuzda görülen dindar tiplerini dini ve ahlaki yönden değerlendiren ifadeler verilmiş, kendilerinden 5'li Likert tipi derecelendirme üzerinden ifadeler ne kadar katıldıklarını belirtmeleri istenmiştir. Örneğin “Dindarlar toplu taşıma araçlarında yaşlılara karşı daha saygılılar.”, ifadesine karşılık “Kesinlikle katılmıyorum.” (1 Puan), “Katılmıyorum.” (2 Puan), “Kısmen katılmıyorum” (3 Puan), “Büyük ölçüde katılmıyorum.” (4 Puan) ve “Tamamen katılmıyorum.” (5 puan) seçenekleri verilmiştir. Analizler neticesinde ters hesaplanması gereken maddelerin hiçbirinin giremediği, tamamı düz hesaplanan maddelerin oluşturduğu ölçekten alınacak en düşük puan 13 ve en yüksek puan 65'tir. Alınacak 13 puan toplumdaki dindar tiplerinden hiçbir açıdan memnun olunmadığına ve dindarlar hakkında tamamen olumsuz bir kanaate sahip olduğuna, 65 puan ise bu tiplerden her yönüyle memnun olduğuna ve dindarlar hakkındaki kanaatin tamamıyla olumlu olduğuna işaret etmektedir.

5. Bulgular

Bu bölümde ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik analizine ilişkin teknik detaylara ve elde edilen bulgulara yer verilecektir.

5.1. Geçerlik Analizi

Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek amacıyla önce açımlayıcı, ardında da doğrulayıcı faktör analizi yöntemlerine başvurulmuştur. Elde edilen verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı, Bartlett Küresellik Testi ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterlik testi ile hesaplanmıştır. 389 katılımcıdan elde edilen verilerle yapılan analizde KMO değeri .948, Bartlett testi sonucunda kay kare değeri anlamlı bulunmuştur [$X^2 = 2178.516$ p = .000]. Bu değerler, örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli ve ölçeğin faktör çıkartmak için uygun olduğunu göstermektedir.²¹

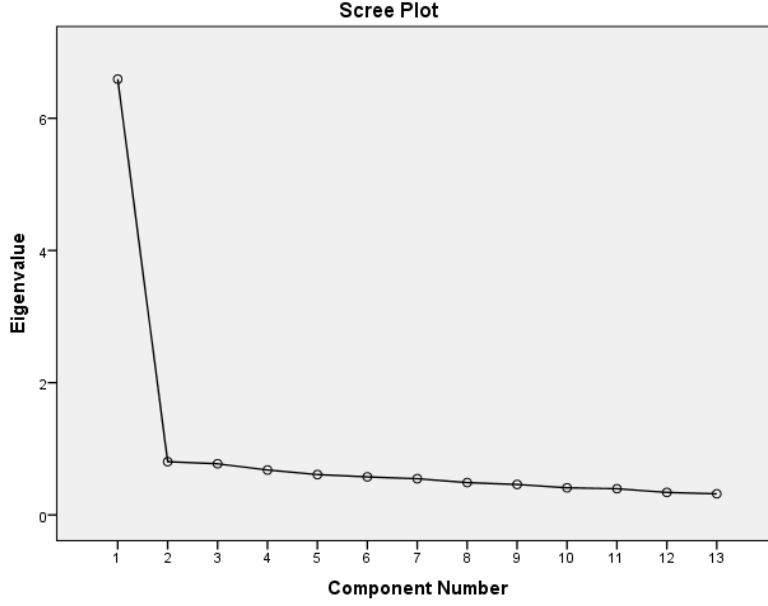
²¹ Ömay Çokluk v.dğr., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik*, (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012), 219.

Tablo 1: Açıklanan Toplam Varyans Tablosu

	Toplam	Açıklanan Varyans %	Kümülatif %	Toplam	Açıklanan Varyans %	Kümülatif %
1	6,65	51,12	51,12	6,65	51,12	51,12
2	,89	6,8	57,98			
3	,79	6,09	64,08			
4	,70	5,44	69,52			
5	,65	5,03	74,6			
6	,58	4,49	79,04			
7	,55	4,30	83,32			
8	,46	3,60	86,93			
9	,43	3,34	90,27			
10	,41	3,16	93,42			
11	,33	2,61	96,04			
12	,29	2,24	98,28			
13	,22	1,72	100,00			

Yapılan faktör analizinde faktör yükleri düşük olan veya zayıf bir şekilde dağılan 35 madde analiz dışı bırakılmıştır. Toplam Varyans (Total Variance) tablosunda görüldüğü üzere özdeğeri (eigenvalue) 1'in üzerinde olan tek bir faktörün bulunduğu ve bu tek faktörün ölçeğin toplam varyansının %51'ini açıkladığı tespit edilmiştir ki sosyal bilimlerde geliştirilen tek faktörlü ölçeklerde faktörün toplam varyansın %30'unu açıklaması yeterli kabul edilmektedir.²² Bu da ölçeğin tek faktörlü ve geçerli bir ölçek olduğuna ilişkin ilk önemli bilgidir.

²² Çokluk v.dğr., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik*, 227.

Ölçeğin tek faktörlü bir yapıya sahip olduğunun bir başka göstergesi, faktör yapısı dağılım çizelgesinde (Scree Plot) görüldüğü üzere, grafiğin birinci yamacın ardından plato yapmasıdır.

Tablo 2: Bileşenler Matrisi (Component Matrix) ve Ortak Varyans (Communalities) Tablosu

	Ölçekteki soru sıra		Bileşenler Matrisi	Ortak Varyans
1	4	Dini okullarda (Kuran kursu, İmam-hatip, ilahiyat) okuyan kimseler, işlerinde daha dürüst oluyorlar.	..78	..61
2	33	Dindarlar aldıkları paranın hakkını verme konusunda daha hassaslar.	..76	5.58
3	12	Çocuğumun arkadaşının dindar kesimden olmasını tercih ederim.	..75	.56

4	25	Malımı emanet edeceğim kişinin dindar olması ona olan güvenimi artırır.	..74	..54
5	36	Dini kıyafetler giydiğini gördüğüm insanlardan kötülük geleceğinden endişe etmem.	..74	..54
6	6	Dindar yöneticiler adil yönetmek konusunda dindar olmayanlardan daha dikkatli.	..73	..53
7	38	Namaz kılandan insana zarar gelmez.	..72	..51
8	43	Dindarlar toplum içerisinde çok daha efendi ve düzgün davranıyorlar.	..71	..50
9	34	Bir emlakçının dindar olduğunu bilirimse ona daha kolay güvenirim.	..70	..49
10	30	Dindarların insanlara karşı daha mütevazı olduklarını düşünüyorum.	6.68	..46
11	35	Dindarlar toplu taşıma araçlarında yaşlılara daha saygılılar.	..68	..46
12	7	Gördüğüm kadarıyla dindarlar başkalarının namusuna yan gözle bakmıyorlar.	..65	..42
13	10	Namaz kılan bir memurun/yetkilinin rüşvet yiyeceğini zannetmem.	..64	..41

440 | db

Tabloda görüleceği üzere, tek faktörlü yapının tespitinin ardından yapılan analizde ölçek maddelerinde .64 ile .78 arasında değişen oldukça kabul edilebilir faktör yük değerleri elde edilmiştir. Ortak varyans değerleri .41 ile .61 arasında değişmektedir.

Çalışmanın ikinci ana uygulaması çerçevesinde 206 kişi üzerinde yapılan son araştırma bulguları kullanılarak tek faktörlü 13 maddelik bu yapı, doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur.

Tablo 3: Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçlarını Gösteren Tablo

X ² /df	RMSEA	NFI	NNFI	CFI	RFI	RMR	SRMR	GFI	AGFI
1.90	0.075	0.95	0.97	0.98	0.94	0.052	0.048	0.90	0.85

Tabloda da görüleceği üzere, X² = 123.91, Serbestlik Derecesi (Df) = 65, anlamlılık değeri (P): 0.00, (X² /df = 1.90),²³ Yaklaşık

²³ 3'ün altında olması mükemmel uyum anlamına gelmektedir.

Hataların Ortalama Kare Kökü (Root Mean Square Error of Approximation-RMSEA)= 0.075²⁴, Normlaştırılmış Uyum İndeksi (Normed Fit Index – NFI = 0.95²⁵, Normlaştırılmamış Uyum İndeksi (Non-Normed Fit Index - NNFI) = 0.97²⁶, Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (Comparative Fit Index -CFI) = 0.98²⁷, Kök Ortalama Karekökü (Root Mean Square Residual -RMR) = 0.05²⁸, Standart Ortalama Kalanların Karekökü (Standardized Root Mean Residual-SRMR) = 0.048²⁹, Uyum İyiliği İndeksi (Goodness of Fit Index - GFI) = 0.90,³⁰ Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi (Adjusted Goodness of Fit Index - AGFI) = 0.85³¹ olarak tespit edilmiştir. Bunlar, açım-layıcı faktör analizinde ortaya çıkan yapının uyumunun iyi düzeyde olduğunu gösteren değerlerdir .³²

²⁴ .05'ten küçük olması mükemmel, 0.08'den küçük olması iyi uyum anlamına gelmektedir.

²⁵ .95'in üzerinde olması mükemmel uyum anlamına gelmektedir.

²⁶ .95'in üzeri mükemmel uyum anlamına gelmektedir.

²⁷ .95'in üzeri mükemmel uyum anlamına gelmektedir.

²⁸ .05'in altı mükemmel uyum ifade eder. 1'e yaklaştıkça uyum düşer. Burada mükemmel yakın bir uyum görülmektedir.

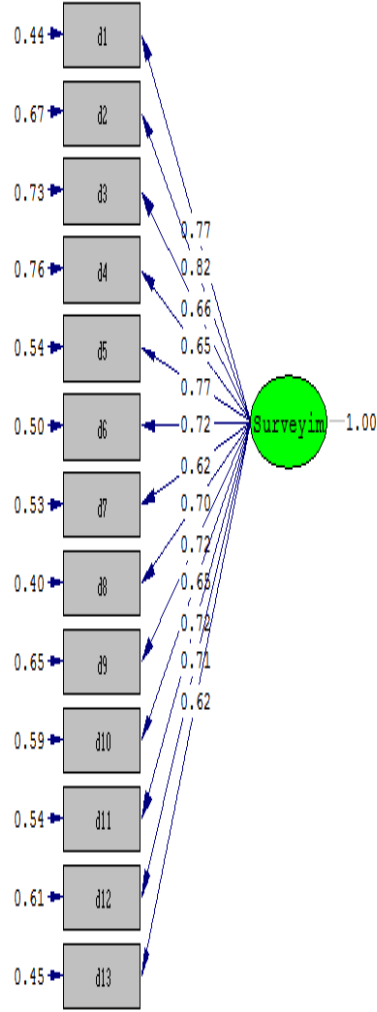
²⁹ .05'in altı mükemmel uyum anlamına gelmektedir.

³⁰ .95'dan büyük olması mükemmel, .90'dan büyük olması iyi uyum anlamına gelmektedir.

³¹ .95'dan büyük olması mükemmel, .90'dan büyük olması iyi uyum anlamına gelmektedir. Burada iyi uyuma yakın bir değer elde edilmiştir.

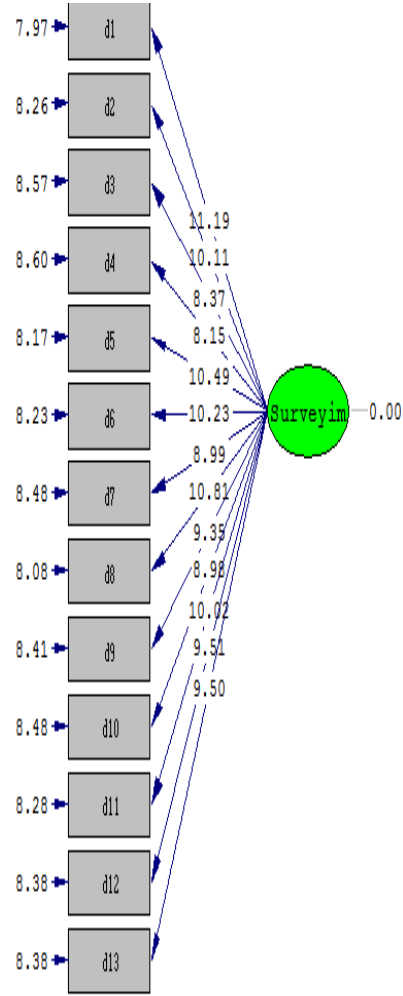
³² Tüm güvenirlik ve geçerlik analizlerinde Ömay Çokluk v.dğr., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik*; Şener Büyükoztürk, *Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum*, (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012); Ünal Erkorkmaz v.dğr., "Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksleri", *Türkiye Klinikleri J Med Sci.*, 33/1, (2013): 210-223. Donna Harrington, *Confirmatory Factor Analysis*, (United Kingdom: Oxford University Press, 2009) referans alınmıştır.

Şekil 1 Path Diagramı T Değerleri

Chi-Square=123.91, df=65, P-value=0.00001, RMSEA=0.075

Şekil 2 Path Diagramı Estimates

Chi-Square=123.91, df=65, P-value=0.00001, RMSEA=0.075

5.2. Güvenirlilik Analizi

Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda iyi bir uyum sağladığı görülen 13 maddelik ölçek, son olarak güvenirlilik analizine tabi tutulmuştur. Ölçeğin homojen bir yapıya sahip olup olmadığını, bir başka ifadeyle iç tutarlılığını gösteren Cronbach's Alpha katsayısı .92 bulunmuştur. Güvenirlilik tespiti için bir de yarıya bölme (split-half) tekniği kullanılmıştır. Bu test sonucunda ise 7 maddelik birinci yarının güvenirlilik katsayısı .86, altı maddelik ikinci yarının güvenirlilik katsayısı .85 ve iki yarı arasındaki korelasyon katsayısı (r) = .82 olarak tespit edilmiştir. Bu değerler, ölçeğin güvenirliliğinin bir göstergesi sayılabilir.

Sonuç

Din, insan hayatının her alanında ve her anında varlığını gösterebilen bir olgudur. Öyle ki İslam dini özelinde düşünülürse, bir Müslüman için dinin olmadığı hiçbir yaşam kesiti söz konusu değildir. Ancak İslam dinine mensup tüm bireylerin yaşamlarının her anında dini hissedip yaşadıklarını söylemek olası değildir. Dindar olsun-olmasın birçok insan, Müslüman ve dindar olduğunu söyleyen insanların dindarlığın hakkını vermediğini dile getirmektedir. Bu düşünce ve söylem, din bilginlerini daima iman-amel, iman-ahlak ilişkisi konuları üzerinde düşünmeye ve araştırma yapmaya sevk etmektedir. Diğer yandan bir çok dindar da dindar olmayanların dindarlara karşı olumsuz yaklaşımından şikayet etmekte, bu eleştirilerin kısmen veya tamamen hatalı olduğunu ileri sürmektedir. Bir başka anlatımla insanların bir kısmı olumsuz dindar profiline sahip iken bir kısmı bu algının doğru olmadığını dile getirmektedir. Ne var ki din psikolojisi, din sosyolojisi, din felsefesi, İslam felsefesi, fıkıh ve kelam gibi birçok ilahiyat alanını ve genel olarak sosyal bilimlere ilgilendiren böylesi bir konuda insanların dindarlara bakışının ne derece olumlu yahut olumsuz olduğunu belirlemeye yarayacak herhangi bir ölçek geliştirilmemiştir. Bu ihtiyacın tespitinin arkasından girilen bu ölçek geliştirme çalışmasıyla, tek faktörlü 13 maddelik bir ölçek elde edilmiştir.

Ölçeğin psikometrik özellikleri özetle ifade edilecek olursa, güvenirliliği gösteren Cronbach's Alpha katsayısı .92, iki yarı test güvenirlilik analizinde birinci yedi maddelik yarının güvenirlilik katsayısı .86, ikinci altı maddelik yarının güvenirlilik katsayısı .85, iki yarı arasındaki korelasyon katsayısı .82 olarak tespit edilmiştir. Geçerlik

analizi kapsamında yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan tek faktörün toplam varyansı %51'ini açıkladığı tespit edilmiştir. Sosyal bilimler alanında geliştirilen tek faktörlü ölçeklerde toplam varyansın yüzde 30'unun açıklanmasının yeterli olduğu kabul edildiği düşünülürse, ölçeğin tek faktörlü yapısının oldukça uygun olduğu anlaşılmaktadır. Son olarak doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum indeksleri $X^2 / df = 1.90$, RMSEA = 0.075, NFI = 0.95, NNFI = 0.97, CFI = 0.98, RMR = 0.05, SRMR = 0.05, GFI = 0.90 ve AGFI = 0.85 şeklindedir. Tatmin edici olduğunu söyleyebileceğimiz bu değerler, DYAO'nun toplumumuzdaki yetişkinlerin zihninde yer alan ülkemiz dindar kişilerin ahlaki davranışlarına ilişkin algısını sağlıklı bir şekilde ölçümlemeye yarayacak güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Arslan, Hasan. "Dindarlık Boyutları, Algılar ve Uygulamaları". Hikmet Yurdu, 4/7, (2011): 39-61.
- Avcı, Ahmet. Eğitimde Şiddet Olgusu Lise Öğrencilerinde Şiddet, Saldırganlık ve Ahlaki Tutum İlişkisi Küçükçekmece İlçesi Örneği, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.
- Büyüköztürk, Şener. "Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı". Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 32, (2002): 470-483
- Çayabatmaz, Emine. Kur'an-ı Kerim Bağlamında İslami Dindarlık Ölçeği Denemesi. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2016)
- Çokluk, Ömay – Şekercioğlu, Güçlü – Büyüköztürk, Şener. Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012.
- Erkorkmaz, Ünal. "Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksleri". Türkiye Klinikleri Journal of Medical Science.33/1, (2013): 210-223.
- Güven, Hülya. Dindarlık Depresyon İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.
- İmamoğlu, Abdülvahid - Yavuz, Adem. "Üniversite Gençliğinde Dini İnanç ve Umutsuzluk İlişkisi". Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13/23, (2011): 205-244.
- Karlı, Necmi. "Dindarlık ve Öfke Kontrolü İlişkisi Üzerine". EKEV Akademi Dergisi, 16/50, (2012): 57-70.
- Kartopu, Saffet. "Lise Öğrenci ve Öğretmenlerinin Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Kahramanmaraş Örneği)". Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17/2, (2012): 147-170
- Kimter, Nurten. "Oruç ve Öfke Kontrolü Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma". Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,7, (2015): 7-54
- Kızılgeçit, Muhammed. "Modern Psikolojide ve Tasavvufta Yalnızlık". Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1, (2012): 131-150.
- Kahraman, Abdullah. "Toplum ve Dindarlık". IV. Din Şurası (Tebliğ ve Müzakerele-ri).282-290. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009.

- Kayıklık, Hasan. "Din Görevlilerinde Yaşamdan Memnuniyet ve Mesleki Doyum -Adana Örneği". I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007), Ed. Mehmet Bulut. 34-46. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2008.
- Koca, Suat. "Ahlaki Değerler ve Dindarlık". Eskiye. 2, (2006): 64-71.
- Köylü, Mustafa. "Kur'an'ın İnsanlığa Getirdiği Değerler ve Hedefler". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 24-25, (2007): 63-86.
- Mehmedeoğlu, Ali Ulvi. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Örneği)". M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi.30/1, (2006): 133-167.
- Okumuş, Ejder. "Gösterişçi Dindarlık". Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi. 6/2, (2006): 17-35.
- Özdoğan, Öznur. "Bireyin Değerleri İçselleştirmesine ve Yaşamına Peygamber Kıssalarının Etkisi". VIII. Kutlu Doğum Sempozyumu: (Tebliğler)., 157-166. Isparta: SDÜ. İlayat Fakültesi, 2006.
- Öztürk, Eyüp Ensar. İyimeslik ve Dindarlık. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013.
- Peker, Hüseyin. "Kur'an'a Göre Dindarlığın Boyutları". Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12/2, (2012): 41-49.
- Mutlu, Kayhan. "Bir Dindarlık Ölçeği: Sosyoloji'de Yöntem Üzerine Bir Tartışma". İslamî Araştırmalar. 3/4, (1989): 194-199.
- Şahin Adem. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma". Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 13, (2002): 143-157.
- Turan Yahya. "Yalnızlıkla Başa Çıkma: Yalnızlık, Dini Başa Çıkma, Dindarlık, Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Medya Kullanımı". Cumhuriyet İlahiyat Dergisi. 22/1, (2018): 395-434.
- Usta, Niyazi. "Unutulan Dindarlık Değerlerimiz". Ekev Akademi Dergisi, 9/25, (2005): 1-6.
- Uysal, Veysel. "İslamî Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Plot Çalışma". İslamî Araştırmalar Dergisi. 8/3-4, (1995): 263-271.
- Uysal, Veysel – Turan, Şeyma – Işık, Zehra. "Motivasyonel Dindarlık Ölçeği (MMRI) Üzerine Bir Değerlendirme". Journal of Islamic Research. 5/1, (2014): 15-27.
- Uysal, Veysel. "Dindarlığın Ahlâkî Temeli Üzerine Bazı Düşünceler". Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 14/1, (2005): 41-59.
- Yapıcı, Asım. "Yeni bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi: Çukurova Üniversitesi Örneği". Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 6/1, (2005): 65-115.
- Yapıcı, Asım. "Gençlerde Dindarlığın Farklı Görüntüleri ile Yalnızlık Arasındaki İlişkiler Çukurova Üniversitesi Örneği". Değerler Eğitimi Dergisi. 9/22 (2011): 181-208.
- Yapıcı Asım - Bilican F. Işıl. "Depression Severity And Hopelessness Among Turkish University Students According To Various Aspects of Religiosity". Archive for the Psychology of Religion-Archiv fur Religionspsychologie. 36 (2014): 53-69.
- Yapıcı Asım - Kutlu Mahmut Oğuz, Bilican Yurteri Fatma Işıl. "Öğretmen Adaylarının Değer Yönelimleri". Esosder: Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. 11/42 (2015):, 129-151.
- Yapıcı, Asım - Yürük, Tuğrul. "Yüksek Din Öğretimi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği". Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.15/1 (2015): 1-18.

- Yapıcı, Asım - Zengin, Salih Zeki. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği". Değerler Eğitimi Dergisi. 1/4, (2005): 173-206.
- Yapıcı, Asım - Kayıklık Hasan. "Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı ile İlişkisi: Çukurova Üniversitesi Örneği". Değerler Eğitimi Dergisi. 3/9, (2005): 177-206.
- Yıldız Murat – Sezen, Abdulvahit – Yenen, İlker. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeyleri ile Akademik Güdülenmeler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 25, (2007): 213-239.
- Yusuf Emre - Asım Yapıcı, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Vatandaşlarının Değer Yönelimleri", Turkish Studies, 10/2, (2015): 329-350.

Scale for the Perception about Religious People (SPARP): Reliability and Validity Study Extended Summary

Ümit HOROZCU*

Extended Abstract

Introduction

In the psychology of religion, which determines the results of religious behaviors as one of the main areas of study, the effect of religiousness on human life, that is, the fruits of religiousness are the most studied subjects in our country. One of the important issues explored in these studies is whether the various components of religiosity affect each other. In other words, whether the sub-dimensions of religiosity as faith, morality and worship affect each other have been studied several times. On the other hand, when the literature is examined, it is seen that there are few researches on how society looks at religious people. One of the main reasons for this may be the lack of scale which determines society's view of religious people. Upon this need in the field, I decided to develop a scale to measure the perception of our society towards religious people.

Methods and Techniques

In order to determine the validity of the scale, I conducted exploratory and confirmatory factor analysis and I used Cronbach's Alpha and Spearman Brown two half test correlation techniques to determine reliability. I performed reliability analysis and exploratory factor analysis with SPSS 21, confirmatory factor analysis with LISREL 9.2 package programs.

Purpose of the Scale and Assumptions

This scale aims to determine the people's opinions about the individuals who seem religious with their clothes and talkings. With the expression of "religious", I mean not the ideal religious profile, but the moral profile of the religious segment in society. And therefore, I named the scale as Scale of Perception About Religious People.

The scale was developed for all the adults who are in age of after adolescence. The scale can be used not only in non-religious samples, but also in religious ones.

The scale is based on the assumptions as "Religiosity makes one to respect others." "Religiosity gives a person a tendency to behave fairly.", "Religiosity make person trustable one.", "Religiosity prevents person from harming others.", "Religiosity affects family relationships positively.", "Religiosity helps one to be honest in trade.", "Religiosity overcomes social crimes like bribery.", "Religiosity pro-

* Assoc. Prof., İstanbul University Faculty of Theology, Department of Psychology of Religion, umit.horozcu@istanbul.edu.tr, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-0916-0313>

vide one's having work ethic." The main assumption of the scale is "The Muslim behaves well and stays away from evil."Based on the conviction that in our society religious people are in a situation far from faith-worship-moral integrity, in the scale I have used expressions on whether or not religious people have the virtues expressed in those assumptions.

The scale includes only the external ones from the internal and external (social) traits of personality. External traits are generally thought to have a greater impact on others than internal ones, and therefore external traits are called central features of personality. With this in mind, the scale includes items expressing the qualifications related to the external traits, ie the social characteristics, which give a clearer idea to people and are easier to observe. In addition, the scale doesn't include items of faith and worship dimensions of religiosity were not included in the scale.

Process and Final Applications

First of all, after I realized the lack of the scale related to this issue, I have examined the scales developed in our country or adapted to our language and I have analyzed the studies on faith-morality and faith-related relationship. After this study, I have started writing the draft items of the scale. At this stage, I discussed each item with academicians from the psychology of religion, kelim, the history of sects and the hadith disciplines and with the students of the psychology workshop which I execute within the faculty. With the help of those students I have applied the first 59-item form as a pre-test to the group of 65 people over 18 years of age. In this preliminary study I removed 11 items that were not understood or served the purpose. Then, I presented 48 items to the opinion of 3 expert researchers who have been involved in the scale studies and an expert on grammar. After the examination of the experts, we have conducted the second preliminary study. This time the scale was applied to a group of 73 people over 18 years of age. As a result of the reliability analysis, I decided to switch to the main applications after seeing that there were no problems in the scale items.

We realized the first main application of the scale in September and October of 2018. Taking into account the relevance between the number of items and the sample size, we conducted the first main application on 389 people over the age of 18, 168 male and 221 female. In this application, as in the pre-tests, we reached the participants with a random sampling method. I made exploratory factor analysis with the data I obtained from this application. As a result, the 13-item and one-factor structure that you will find below is revealed.

We made the second main application for confirmatory factor analysis. In this last study, we applied this 13 items form to a sample of 206 adults over the age of 18. As seen below, in the confirmatory factor analysis, the 13-item and one-factor structure of the scale gave good fit indices.

Rating and Calculation

In the scale there are some evaluative expressions about religious people of our society and the answers are 5-point Likert-type. All of the answers to the expressions are calculated as straight. The lowest score is 13 and the highest score is 65.13 points indicate that the sample is not satisfied with the religious people in the society and has a totally negative opinion about them. And 65 points indicate that the sample is satisfied with all aspects of these people and has a positive attitude about them.

Findings

Validity Analysis

The score which obtained from the Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) sample proficiency test was .948. As a result of the Barlett test, the square value was found to be significant [$\chi^2 = 2178.516$ $p = .000$]. These values indicate that the sample size is sufficient for factor analysis and the scale is suitable for factor extraction.

Because of the fact that the factor loads were low or they were distributed to more than one factor, I removed 35 items from the scale. It was found that there is only one factor with an eigenvalue above 1, and this single factor explains 51.124% of the total variance of the scale. In social sciences, explaining 30% of the total variance of the scale is considered sufficient for the single factor. This is the first important information that the SPARP is a single-factor and valid scale.

			Component Matrix	Communalities
1	4	Religious schools (Koran course, Imam-orator, theology) graduates are more honest in their work.	..78	..61
2	33	Religious people give importance to deserving the money that they earn.	..76	5.58
3	12	I prefer my child's friend to be from religious segment of society.	..75	..56
4	25	The fact that the person I entrust my goods is religious one, that makes me more confident.	..74	..54
5	36	I don't expect evil from someone wearing religious clothes.	..74	..54
6	6	Religious administrators are more careful about fair governance than non-religious.	..73	..53
7	38	A person who performs prayer does not harm others.	..72	..51
8	43	The religious people are much more well-behaved and decorous in society.	..71	..50
9	34	If I know a real estate agent is religious, I can trust him.	..70	..49
10	30	I think religious people are more modest to people.	6.68	..46
11	35	Religious people are more respectful of older people in public transport.	..68	..46
12	7	As far as I can see, religious people do not look badly at the chastity of others.	..65	..42
13	10	I don't think a civil servant or an official who makes a prayer would bribe.	..64	..41

As can be seen in the table, after the determination of the single-factor structure, highly acceptable factor load values (component matrix) were obtained in the scale items ranging from .643 to .785. Communalities are ranged from .414 to .616.

I introduced this 13-item single-factor construct from the findings of the second main application on 206 subjects to confirmatory factor analysis. And I have achieved the following fit indices: $\chi^2 = 123.91$, (Df) = 65, (P): 0.00, ($\chi^2 / df = 1.90$), Root Mean Square Error of Approximation-RMSEA = 0.075, Normed Fit Index - NFI = 0.95, Non-Normed Fit Index - NNFI = 0.97, Comparative Fit Index - CFI = 0.98, Root Mean Square Residual -RMR = 0.052, Standardized Root Mean Residual-SRMR = 0.048, Goodness of Fit Index - GFI = 0.90, Adjusted Goodness of Fit Index - AGFI = 0.85.

Reliability Analysis

Finally after the exploratory and confirmatory factor analyzes, I subjected the 13-item scale to reliability analysis and found the Cronbach's Alpha coefficient as .92. I also used the split-half technique for reliability determination. As a result of this test, the reliability coefficient of the first half was .86, the reliability coefficient of the second half was .85 and the correlation coefficient between two halves (r) = .82. These values indicate that the scale can perform the desired measurement.

Keywords: Religious People, Perception about Religious People, Scale, Validity, Reliability.

